

10. TÜRKİYE İNSAN HAKLARI HAREKETİ KONFERANSI

NIHAİ RAPOR VE SONUÇ BİLDİRGESİ

“Evrensel Bildirgenin 60. Yılı’nda İnsan Hakları İhlallerinin ve Duyarlılıklarda Aşınmanın Boyutları”

- *Dünyada hak ihlallerinin ve duyarlılıklarda aşınmanın boyutları*
- *Hak ihlallerinde artışın, meşrulaştırmanın ve duyarlılıklarda aşınmanın nedeni olarak cezazsızlık*
- *Hak ihlallerinin meşrulaştırılmasında ve duyarlılıkların aşınmasında popüler kültürün rolü*
- *Hak ihlalleri ve duyarsızlaşma karşısında uluslararası sivil toplumun durumu/rolü, işbirliği ve dayanışmanın olanakları*

21-25 Kasım 2008
İZMİR/PAMUCAK

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI HAREKETİ KONFERANSI

1998 yılından beri düzenli olarak toplanmakta olan Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı'nın genel amacı, Türkiye insan hakları savunucularının, insan hakları kavramının ve hareketinin bazı sorunlarını tartışması ve bu tartışmanın temelinde de, geleceğe yönelik bazı belirlemeleri yapması için bir platform oluşturmaktır. Konferans, İnsan Hakları Derneği ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın düzenleyici olarak görev almasına karşın, özerk ve kalıcı bir yapı geliştirmiştir.

Türkiye insan hakları hareketi, bir yandan yakıcı ve acil olarak eyleme geçmeyi gerektiren bir gündemin baskısı altında bulunurken, bir yandan da insan haklarını kavramsal açıklığa ve düşünsel zenginliğe ulaştırma ihtiyacını hissediyor. Kavramsal açıklık, düşünsel sağlamlık, gündeme ve sorunlara müdahale edebilmenin bir koşulu olmaktan öte, ona teslim olmamanın bir güvencesidir.

Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı'nın yol gösterici ilkeleri şöyledir:

1. Konferansımız, insan haklarını, insan onurunu her insanda gerçekleştirmeyi amaçlayan eylem ilkeleri ve bu ilkelere dayanan normlar olarak tanımlamaktadır.
 - 1.1 İnsan haklarının bütünselliği, devredilemezliği ve insan türünün her üyesinin haklarda ve insan onuruna sahip olma da eşitliği, insan hakları hareketi için vazgeçilemez ilkelerdir.
 - 1.2 İnsan hakları aktivistlerinin faaliyetlerini belirleyen en üstün ilkeler insan haklarıdır.
 - 1.3 Devletlerin yasaları ve hükümetlerin uygulamaları, insan hakları ilke ve normlarına göre belirlenmeli ve değerlendirilmelidir.
2. Konferansımız, insan haklarının, yalnızca hukuksal ve siyasal düzenlemelerin değil, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda da belirleyici olması gerektiği ilkesini vurgulamaktadır. İnsan hakları savunucuları, global düzeydeki ve devletlerdeki bütün gelişmeleri, insan haklarına etkileri bakımından değerlendirmek ve tutumlarını bu bakımdan belirlemekle yükümlüdür.
3. Konferansımız, uluslararası ve iç barışın sağlanmasını, toplumların demilitarizasyonunu ve yeryüzünün çevresel koşullarının etkin korunmasını, insan haklarının korunması ve gerçekleştirilmesinin temel önkoşulları olarak kabul etmektedir.

**“EVRENSEL BİLDİRGE’NİN
60. YILI’NDA
İNSAN HAKLARI İHLALLERİNİN VE
DUYARLILIKLARDA AŞINMANIN
BOYUTLARI”**

21-23 Kasım 2008 tarihleri arasında İzmir/Pamucak’da gerçekleştirilen “10. Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı”, aynı zamanda “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”nin kabul edilmişinin 60. Yılı’na denk düşmesi nedeniyle konferansın konusu tüm dünyada yaşanan insan hakları ihlallerindeki artış, buna karşın duyarlılıklarda görülen aşınmanın boyutları oldu.

Gerçekten de, özellikle 11 Eylül 2001 sonrasında tüm dünyada devletlerin “terörizmle mücadele” gerekçesiyle başta yaşam hakkı ve işkence olmak üzere ciddi insan hakları ihlalleri gerçekleştirdiğine, toplumların da “özgürlük mü, güvenlik mi?” ikilemiyle karşı karşıya bırakılarak söz konusu ihlalleri meşrulaştırma politikalarını onaylamaya zorlandıklarına tanık olmaktayız. Dahası, terör ve tehdit algılamaları üzerinden toplumlara önerilen “güvenlik devleti” modelinin yaygınlaştırılarak küresel ve kalıcı bir olağanüstü hal rejimine doğru gidiş yaşanıyor.

Bu nedenle “10. Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı”nda biraraya gelen insan hakları savunucuları, iki gün boyunca sürdürdükleri tartışmalarla değişik ülke örnekleri üzerinden dünya çapında gerçekleşen hak ihlallerinin ve insan hakları duyarlılığında görülen aşınmanın boyut ve nedenlerini tespit etmeye, söz konusu meşrulaştırma çabaları ve aşınma karşısında Evrensel Bildirge’nin sahip olduğu ilke ve değerleri öne çıkarmaya çalıştı.

Konferans, açılış paneli ve üç başlık altında oluşturulan çalışma gruplarıyla gerçekleştirildi.

• **Açılış Paneli**

Dünyada hak ihlallerinin ve duyarlılıklarda aşınmanın boyutları

Kolaylaştırıcı: Tanıl Bora

Konuşmacılar: Ayşe Karabat, Elçin Aktoprak.

• **Çalışma Grupları**

1- Hak ihlallerinde artışın, meşrulaştırmanın ve duyarlılıklarda aşınmanın nedeni olarak cezasızlık.

Kolaylaştırıcı: Nilgün Toker

Katılımcılar: Alper Görmüş, Bahattin Özdemir, Emma Sinclair Webb, Ergin Cinmen, Hülya Üçpınar, Kerem Altıparmak, Mustafa Doğdu, Orhan Miroğlu, Oya Aydın, Öztürk Türkdogan, Selçuk Kozağaçlı, Sezgin Tanrikulu.

2- Hak ihlallerinin meşrulaştırılmasında ve duyarlılıkların aşınmasında popüler kültürün rolü

Kolaylaştırıcı: Tanıl Bora

Katılımcılar: Armağan Pekmaya, Aytül Uçar, Cem Çelik, Cemal Dindar, S. Erdem Türközü, Gaye Borahoğlu, Hasan Anlar, Melek Göregenli, Muhsin Bilal, Ömer Türkeş, Petra Holzer, Pınar Öğünç, Sırrı Süreyya Önder.

3- Hak ihlalleri ve duyarsızlaşma karşısında uluslararası sivil toplumun durumu/rolü, işbirliği ve dayanışmanın olanakları.

Kolaylaştırıcı: Coşkun Üsterci

Katılımcılar: Ayşe Karabat, Ebru Tekin, Elçin Aktoprak, Hüsnü Öndül, İlknur Üstün, Necdet İpekyüz, Ömer Atalar, Özlem Dalkıran, Per Stadig, Sema Alpan Atamer, Sinem Coşkun, Tan Morgül.

GİRİŞ

Bütün dünyada neoliberalizm “çağı”nın başlamasından beri, yani aşağı yukarı 1970’ler/80’ler dönümünden itibaren, sosyal refah yapılarının tedricen tasfiyesi, beraberinde hayatın her alanında yoğun bir sosyal güvenlik kaygısını beraberinde getirdi. Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından yerel sıcak savaşların mümkün hale gelmesi, askerî-polisiye bir güvenlik kaygısını ekledi buna. Bir yandan özellikle sosyal eşitsizlikten, yoksulluktan, gelecek beklentilerinin belirsizleşmesinden kaynaklanan “sahici” güvenlik kaygıları söz konusu; öte yandan, devletlerin kendi meşruiyetlerini yeniden üretmek için giderek daha fazla bu güvenlik kaygılarına “yatırım yaptığını” gözlüyoruz. Güvenlik kaygıları, özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra “terör” tehdidinin olağanüstü boyutlarda işlenmesiyle beslenip büyütülüyor, bir güvenlik paranoyası yaratılıyor. Kısacası, toplumsal hayatta güvenliği, *insan güvenliğini* artırmaktan çok, bu kaygıları kullanarak polisiye önlemleri artıran, otoriter yönetim anlayışını güçlendiren bir politika, bütün rejimlerde hükmünü yürütmektedir. Bir *global olağanüstü halden* söz edebiliriz. Olağanüstü halin, istisna halinin kurumlaştırılmasının, hakları, özgürlükleri ve insan hakları duyarlılığını bastıracağı açıktır.

Bu ortamda, milliyetçi, ırkçı, genel olarak kimlik politikasını öne çıkaran politikaların, politik hareketlerin güçlenmesinin de insan hakları duyarlılığını geriletmediğini eklemeliyiz. İnsan hakları düşüncesinin kaynağında, bütün özelliklerinden ve özgül koşullarından arındırılmış olarak düşünülen “soyut” insanın temel haklarına verilen ilkesel değer yatar. Bu insan tasarımının “soyutluğunun”, hak ve özgürlüklerle ilgili taleplerin gerçekleşmesini

engelliyor olduğunu görmek, insanların somut durumlardan, nesnel koşullardan kaynaklanan kısıtlarını, engellerini hesaba katan ve sorgulayan sosyal haklar anlayışının geliştirilmesini getirmiştir. Ancak renginden, ırkından, dilinden, dininden, siyasî ve vicdanî kanaatinden bağımsız olarak, *her insanın insan olmaktan gelen hakları ve dokunulmazlıkları olduğu temel fikri, insan hakları düşüncesinin ve hareketinin terk etmediği, edemeyeceği ilk basamaktır. Milliyetçi, ırkçı, dinci, genel olarak özcü kimlik politikalarının yol açtığı tahribat, "insan" ortak paydasını veya kimliğini geçersizleştirmeleridir. İnsan hakları duyarlılığındaki aşınmanın önemli nedenlerinden birisi de bu eğilimdir.*

1- HAK İHLALLERİNDE ARTIŞIN, MEŞRULAŞTIRMANIN VE DUYARILIKLARDA AŞINMANIN NEDENİ OLARAK CEZASIZLIK

Çalışma grubumuz, cezalandırmamanın sistematikleşmesi anlamında cezasızlığa yol açan yapıları, cezasızlığın yol açtığı bireysel ve toplumsal sorunları, cezasızlığın aşılmasının ve cezalandırmanın sağlayacağı dönüşümleri ve cezasızlığı aşma yolunda izlenebilecek yol ve yöntemleri tartışmıştır.

Cezasızlık halinin en bilinen örneği hem evrensel hem ulusal hukuk normları bakımından suç olarak tanımlanan eylemlerin takip edilmemesidir. Bu durum anayasal ve yasal boşluklardan doğabileceği gibi uygulamada geliştirilen idarî ve yargısal pratiklerden ve toplumsal meşruiyetten de dayanak alabilir. Cezasızlık, suç ve ceza arasındaki hukuksal, politik ve ahlakî bağın kopartılması anlamına gelir. Bunun hukuksal görünümü, 1982 Anayasası'nın Geçici 15. maddesi örneğinde olduğu gibi, doğrudan ve milletvekili ve kamu görevlilerinin dokunulmazlığı gibi dolaylı hükümler yoluyla Anayasa'dan ve yasalardan kaynaklanmaktadır. Bu durum her şeyden önce adalet duygusunun zayıflamasına yol açacağından, cezasızlıkla mücadele hem pozitif hukukun içerdiği adalet ilkesinin tesisini sağlama bakımından hem de politik bir mücadele alanı olan adalet arayışını da talep etmesi nedeniyle yalnızca hukuksal yargı mekanizmaları zemininde değil, aynı zamanda toplumsal yargı zemininde de düşünülmelidir.

Cezasızlığa yol açan yapılar, devletlerin düzen mantığını kendi için ilkesi olarak taşıyan tüm kurumsal ve düzenleyici mekanizmalar olarak tanımlanabilir. Bu mekanizmaları, bu

düzen mantığını tesis eden yapılar, bu mantığı içselleştiren mekanizmalar ve bu mantıktan hareketle oluşturulmuş zihniyet kalıpları olarak tanımlayabiliriz. Cezadan muafiyete yol açan bu yapıların sistemin iç mantığına göre düzenlenmiş ve bu mantık aracılığıyla oluşmuş olması, dokunulmazlık hallerinin doğrudan sistem tarafından tanımlanmış ve meşrulaştırılmış olması, cezalandırmamanın sistem gereği olduğu anlamına gelir. Cezasızlığın hem anayasal ve yasal dayanağa sahip olması hem de toplum önünde meşrulaştırılmasını sağlayan zihniyet yapılarınca destekleniyor olması, cezasızlık halinin insan hak ve özgürlüklerinin önünde hak ve özgürlüklerin pozitif hukukça kabul ve ilan edilmesi mücadelesinin de içini boşaltan sistemik bir engel olduğunu göstermektedir. Anayasa ve yasalarca tanımlanan dokunulmazlık hallerinin, neredeyse devlet görevlilerinin “kamu” adına gerçekleştirdikleri her eylemi kapsayacak şekilde genişlemesi, kamu adına işlenen suçların suç olma niteliğini ortadan kaldırmaya yönelik bir iç mantığın açık göstergesi olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda devlet/ devletler, suçu suç olmaktan çıkaracak ya da yasaklanmış olanın yapılmasına izin verecek mekanizmalar yaratmaktadır. Bu mekanizmalar, suç tanımının muğlâklaştırılması yoluyla suçun tespitini engelleme; yasak karşısında olağanüstü hal, savaş, acil müdahale gibi istisna hallerin belirlenmesi yoluyla yasağın ihlalini yasal ve meşru kılma; failin belirlenmesini engelleyecek “önlem”ler aracılığıyla suçu failsiz kılma; suçun pozitif olarak tanımlanamayacağı iddia edilen mekânların yaratılması (Guantanamo) gibi hukuksal teknikler ve suça karşı toplumsal duyarlılığı zayıflatacak, mağdurun masumiyetini kirletme, mağdurun ötekileştirilmesi ya da failin

“sorumluluğu” gibi toplumsal teknikler olarak ayırt edilebilir. Bu teknikler aracılığıyla hem suç görünmez kılınarak cezalandırılmatalebi imkânsızlaştırılmakta hem de söz konusu hak ihlalinin hangi durumlarda suç sayılabileceğine ilişkin belirsizlik yaratarak, hak ihlalini meşrulaştırmaktadır.

Cezasızlık, bir yandan suçun ortadan kaldırılması, suçun görünmez kılınması sonucunu doğururken öte yandan kurban, mağdur açısından baktığımızda adalet duygusunun incinmesine, zayıflamasına neden olmaktadır. Çünkü cezasızlık hali, suçun inkârı ve mağdur açısından da bu mağduriyetin de var olmadığını ilanıdır. Suçu görünmez kılmak yoluyla mağduru da görünmez kılan bu mekanizmalar, söz konusu yasağın ihlalini teşvik etme, özendirme gibi sonuçlara da yol açtığından suç ve ceza arasındaki hukuksal ilişkinin en önemli niteliği olan suçu engelleme ve caydırıcılık hallerinin hukukun kapsamı dışında kalması sonucunu doğurur. Suçu engelleme ve caydırıcılığın, cezalandırmanın niteliği ve biçimiyle sağlandığı göz önüne alındığında, cezasızlığa karşı yürütülen mücadelenin bu cezalandırma biçimlerini de hesaba katması gerekmektedir.

Failin belirsizleştirilmesi yoluyla yaratılan hesap sorulmayı engelleme mekanizmalarının yol açtığı en önemli sonuç suçun anonimleşmesi, sorumluluğun yayılması ve dolayısıyla hak ihlalinin “öznesiz” bir işlem olduğu duygusunun içkinleştirilmesidir. Böylece suçun anonimleşmesi mağduru da anonimleştirerek, çaresizlik duygusuna ve hesap sorma talebinin engellenmesine yol açmakta.

Devlet hak ihlalini meşrulaştıracak zihniyet kalıplarını esas olarak ayrımcılığa dayalı ihlali hak eden ve etmeyen kategorilerini oluşturarak

sağlamaktadır. Böylece hem yargı mekanizmasını hem de söz konusu ihlalin toplumsal algısını belirleme gücüne sahip olmaktadır. Başka bir deyişle savaş mantığı içinde düşman kategorisi yaratarak ya da masumiyeti “önceden” tartışılır hale getirerek neredeyse hukukun kapsadığı ve kapsamadığı kişi, grup ve topluluklar ayrımı yapılmakta ve bunun sonucunda da hukuksuzluk topluma “ait” olmayanlar için meşru hale getirilmektedir. Bu durum özellikle Kürt sorunu çerçevesinde ortaya çıkan tüm hak ihlalleri söz konusu olduğunda hem yargı mekanizmasında hem de bu ihlalin toplum tarafından algılanma biçiminde açıkça görülmektedir. Cezasızlık halini yaratan idarî ve yargısal pratiklerin bir kısmı suç niteliğindedir. Bu anlamda, cezasızlık pratiklerinin kendisi de bir ceza hukuku sorunudur ve cezasızlıkla meşru hale gelmektedir. Türkiye’de cezasızlık pratiğinin yaygınlaşma ve sıradanlaşmasında Kürt sorununa dayalı oluşturulan kategorilerin önemli bir etkisi olduğundan, hukuksuzluk haline dönüşen cezasızlık halinin aşılması yönündeki mücadelenin, Kürt sorununun toplumun müşterek alanına sokulmasını da içermesi gerekmektedir. Çünkü ayrımcılık ve dışlama süreçleriyle cezasızlığın toplumsal meşrulaştırılması aynı zamanda ihlalin onaylanmasına da yol açıyor.

Cezadan muafiyetin ve dolayısıyla ihlalin meşruluğunun yeniden üretildiği zihniyet kalıplarının sürekli canlı tutulmasında, yani hesaplaşmama/hesaplaşamama duygusunun içselleştirilmesinde en etkili güçlerden birinin medya olduğu göz önüne alınırsa, suçun ifşası için de en etkili alanın medya olacağı açıktır. Bu nedenle, medyanın hak ihlalinin görünür kılmasının mümkün yollarının aranması önemlidir. Bu çaba medyatik manipülasyonlara karşı uyanık olma gereğini ortadan kaldırmamalıdır.

Cezasızlığın bireysel ve toplumsal düzeyde yol açtığı sonuçları belirlemek, cezasızlığı aşmanın onarıcı adalet ve dağıtıcı adalet bakımından giderimlerini düşünmek önemlidir. Cezasızlığın, suçu meşrulaştırıcı, olağanlaştırıcı ve hatta suçu suç olma niteliğinden çıkarıcı sonuçları bireysel düzeyde çaresizlik, mağduriyeti gizleme, korku gibi hak sahipliğinden vazgeçme edimlerine yol açmaktadır. Toplumsal düzeyde ise unutmama, görmezden gelme, onaylama gibi cezasızlık halini pekiştirecek ve dolayısıyla hem bireyin adalet duygusunun zedeleyecek hem de toplumun müşterek bir adalet duyguna sahip olmasını engelleyecek etkilere sahiptir. Bu türden bir toplumsallık, demokrasi mücadelesinde önündeki temel engellerden biri haline gelir. O halde, yargı mekanizmasını cezalandırmayı mümkün kılacak şekilde değiştirecek mücadele alanları, aynı zamanda bireysel ve toplumsal zihniyet kalıplarını da dönüştürücü bir etkiye sahip olacağından, suçu ve suçluyu görünür kılacak, hatta teşhir edecek pratiklerin yaratılması önemlidir.

Cezasızlığı aşma ve cezalandırmanın hem adalet duygusunun güçlendirilmesi hem de suçun engellenmesi bakımından önemli sonuçları vardır. Cezalandırma, suçun engellenmesi ve caydırıcılık sağlaması bakımından önemlidir. Ancak bu nitelik, cezasız kalan ihlaller ve cezalandırılmış ihlaller arasındaki orana bağlı bir niteliktir.

Cezalandırma, olmuş olan ihlale ilişkin bilgilenmeyi de sağlayacağından, yüzleşmeyi doğuracaktır. Yüzleşme, sadece bir arınma değil aynı zamanda hatırlama yoluyla ihlale yol açan mekanizmayı ortadan kaldırma işlevini yerine getirmelidir. Eski hale getirme yoluyla, kaybedilmiş olanı geri kazanma ya da kaybedilmiş olanın

bedelini “ödetme” duygusunun oluşmasını sağlayacak olan cezalandırma, mağdurun adalet duygusunun onarılması bakımından en önemli nitelik olan “hesap görme” işlevini de taşıyacaktır. Bu işlev, mağdur açısından mağduriyet açmazından kurtulma, dolayısıyla iradesini geri alma anlamına gelecek bir hesaplaşma halidir. Örneğin, darbecilerin yargılanması ve mahkûm edilmesi, hem darbenin meşruluğunu sağlayan tüm mekanizmaların ilgası olanağına sahiptir hem de mağdurların hesabını görmüş olması sayesinde mağduriyetin giderilmesini sağlayacaktır. Bu bakımdan Ergenekon davası önemli bir pratiğe dönüştürülebilir.

İnsan hakları ihlallerini önlemeye yönelik diğer mekanizmalarla birlikte cezasızlıkla mücadele aynı zamanda geleceğe dair dönüştürücü bir etkiye de sahiptir.

Cezasızlığı aşma, cezasızlık halini olağanlaştıran mekanizmaları ortadan kaldırma mücadelesinin temelinde suçun ve failinin ilan edilmesi, kaydedilmesi ve teşhir edilmesi yatıyor. Toplumsal hafıza, tikel olaylar aracılığıyla suçu ve faili tanıdığından, ihlali açık kılacak ve mahkûm edecek her “örnek” vaka üzerinden mobilize olmak önemlidir. Örneğin Hrant Dink davası ve işlenen suçun faillerinin tespit ve ifşası bu konuda önemli bir “örnek” vaka niteliğindedir. Söz konusu örnekte failer belli olduğu halde bile failerin yargılanması önündeki engeller bulunmaktadır. Bu engelleri aşma mücadelesinin belirsizleştirilen faili açığa çıkarmak bakımından önemi büyüktür.

Cezasızlıkla mücadele etmek için, yasal düzenlemeleri oldukları haliyle zorlayacak pratikler geliştirmek; dokunulmazlık tanımlarının içini boşaltacak dolayısıyla dokunulmazı dokunulur

kılacak eylem ve sözü kurmak; cezasız kalan, hesabı sorulmayan suç ve failleri kaydetmek, bu konuda bir "bilgi havuzu" oluşturmak, yargı mekanizmasının en önemli ayağı olan avukatın cezalandırma pratiklerinde güçlenmesini sağlamak, suçun doğrudan faili ve suçun sorumlularını, memur ve amir arasındaki sorumluluk hiyerarşisini cezalandırma pratiği bakımından merkeze almak; bu konuda mücadele veren tüm sivil ve politik organizasyonlar arasında hem bilgi paylaşımı ve bilgi havuzu oluşturmak hem de cezasızlık haline karşı yürütülen mücadelede ortaklaşabilmek için koordinasyon oluşturmak gereklidir.

Cezasızlığı aşmada ulusal mekanizmalar yanında uluslararası mekanizmaların da güçlü bir önleme, denetleme ve yargılama etkisine sahip olduğu unutulmamalıdır. Bu kapsamda olmak üzere, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi'nde öngörülen yapılar daha aktif kullanılmalı, silahlı çatışmaya ilişkin olan ihlal iddialarının uluslararası normlara uygun bir şekilde çözülmesi için Cenevre Sözleşmeleri'nin Ek Protokolleri onaylanmalı ve hayata geçirilmelidir.

2- HAK İHLALLERİNİN MEŞRULAŞTIRILMASINDA VE DUYARLILIKLARIN AŞINMASINDA POPÜLER KÜLTÜRÜN ROLÜ

Popüler kültürün, toplumsal bilinç ve bilinçdışı üzerinde olağanüstü etkisini biliyoruz. Son derece yaygın ve çok bileşenli bir alandır bu: insanlığın yüzlerce yıllık arketiplerini ve imgelerini yeniden işleyen popüler edebiyat ve sinemadan, metalaştırıcı tüketim kültürüne, televizyonun manipülasyoncu ve belki daha önemlisi konformistleştirici etkisine dek...

İnsan hakları duyarlılığı açısından ilk dikkat çeken, popüler kültürün hemen her mecrasında, şiddet temsiline yaygınlığıdır. Şiddet her dönemde popüler kültürün işlediği temalardan biri olmakla beraber, 11 Eylül saldırılarından sonra güvenlik kaygılarının, tehdit algılarının beslenmesine bağlı olarak başka bir boyutta çoğaltılıyor. Savaşın bilgisayar oyunu formatıyla temsiline yaygınlaşması, böylece bombalamaların, toplu öldürmelerin “oyunlaşarak” normalleşmesi, bunun vahim sonuçlarından biridir. “Tehlikeli” veya “kriminal” sayılan özneleri temsil eden figürlere karşı dünyada ve Türkiye’de cezalandırıcı veya intikamcı şiddetin, popüler edebiyatta, sinemada, TV dizilerinde sistematikleşmesi söz konusudur. Sözelimi yargısız infazların mağdurları, değersizleştirilerek, bu cezalandırmayı hak eden “kötüler” olarak kalıplanırlar. Hukukun dolambaçlarına ve kötülerin “hilelerine” pabuç bırakmayıp ihkak-ı hakkı gerçekleştiren “iyiler” yüceltilerek, cezasızlık normalleştirilir. Veya, başka bir örnek, insan hakları ihlallerini “münferit vaka” olarak kodlayan egemen söylemin, medyada ve gündelik dilde salgınlaştırılmasıdır. Muhalif olana, azınlıklara, düzene ve istikrara düşman sayılanlara yöneltilen şiddet, sadece meşrulaştırılmamakta, bir teşhircilik-röntgencilik alışverişi içinde estetize

edilmektedir. Popüler kültürde temsil edilen ve basbayağı pornografikleşen şiddet, günbegün tanık olduğumuz yaygın ve yoğun hak ihlallerinin yansımaları olmaktan öte, bizzat insan hakları karşısında sinik bir tutumu yerleştirmektedir.

Cinsel, etno-kültürel, sınıfsal ayrımcılıklar, parodileştirmeler, karikatürleştirmeler, stereotip (kalıplar) inşaları, popüler kültürün anlam dünyasında nasıl bir mekanizmayla işliyor? Popüler kültür uçucudur, kesintisiz, sürekli bir akış halindedir ve sürekli yeni kurbanlar yaratarak var olur ve direngen bir varlığa sahiptir. Bu anlamda rüyalara ve fantezilere benzer... Zalimi ve mağduru yeniden ve yeniden tanımlayan stereotipler, *status quo*'nun meşrulaştırılmasına ve sürdürülmesine aracılık eder. Zalim olan aslında zalim değildir: O iyi bir eş ve iyi bir aile babasıdır... Bir bakıma o da şiddet kurbanıdır ve zalimliğe adeta itilmiştir. Zalim devletin âli çıkarları gereği ve /veya çürümekte olan millete asaletini yeniden kazandırmak için harekete geçmiş kahramanlardır. Kahramanların olduğu yerde ise toplum ebedî bir çocukluğa mahkûm olmuştur. Vesayetten kurtulamayan toplum sürekli yeni kurtarıcısını bekleyecektir. Bu noktadan aslında mağdur da sanıldığı kadar mağdur değildir: o da başına gelenleri hak etmiştir. Bu imge ve anlam dünyasına göre sonuçta herkes hak ettiği yerdedir ve haksızlıklar karşısında sesimizi yükseltmediğimiz, boyun eğdiğimiz sürece başımıza bir şey gelmeyecektir. Özellikle televizyon, hafifletici, dramatize edici ve seyircileştirici etkisiyle, gerçeklikten kopararak, sorunları/sorumlulukları başkalarının veya ötekilerin sırtına yıkmamızı kolaylaştırır, bizi kendi hayatımızı olumlamaya teşvik eder; bizi "istikrar"ın rahat divanında gevşemeye sevk eder.

Tartışmanın temel ekseni, popüler kültür alanına müdahalelerin, bu alandaki üretimlerin, insan hakları duyarlılığını arttırmaya katkısı olup olmayacağıdır. Bu konuda "tetik" durmak gerekiyor. Alternatif

oluşturma çabaları kitle iletişim araçlarını denetim altında tutanlar ve kurumsal işleyiş mekanizmaları tarafından marjinalleştirilmekte ve dışlanmaktadır. Sesini duyuramayanların sesinin önünde sıra sıra filtreler vardır. Kùltür endüstrisine hâkim olan egemen siyasal ideolojinin ötesinde, daha derinde; tüketim kùltürünün metalaştırıcı, yabancılaştırıcı etkisi, popùler kùltürün imgeleri ve değerleri sùratle tüketen işleyişi, -konumuz açısından- insan haklarıyla ilgili kalıcı bir duyarlılığın oluşmasının önünde engeldir.

Öte yandan, popùler kùltürün, sadece olağanüstü yaygınlığını değil, insanlığın kadim arketiplerini ve imgelerini yeniden üretme gücünü göz önüne aldığımızda, gözardı edilemeyecek bir alanla karşı karşıya olduğumuz açıktır. Çünkü insan hakları hareketi, sadece akıllara değil, duygulara, vicdanlara ve hayal dünyalarına da hitap ederek gelişmiştir ve gelişecektir. Bu bakımdan, üzerinde uzun uzun durduğumuz “tuzak”ların farkında olarak, eleştirel bir temkinlilikle, insan hakları duyarlılığının popùler kùltür mecralarındaki anlam ve imge üretimine müdahale yolları üzerine düşünmek gerekecektir.

Bu çerçevede öneriler de dile getirilmiştir. Bunlardan biri, insan hakları örgülerinin, popùler kùltür ürünlerini insan hakları ve insan onuru duyarlılığı açısından değerlendiren “karne”ler hazırlamaları, olumsuz ve/veya olumlu örneklere not vermekten öte bunların “mesaj”larını kendi temel değerleri açısından açıklamalarıdır. Bir başka öneri, popùler kùltür alanında çalışanların meslek örgütlerinin, temel insan hakları değerlerini vurgulayan deontolojiler oluştırmalarını teşvik edilmesidir. Özellikle internet ortamındaki “sohbet”lere insan hakları duyarlılığını telkin eden müdahalelerde bulunacak bir tür “popùler kùltür aktvizmi”nin anlamlı olabileceği de konuşulmuştur.

3- HAK İHLALLERİ VE DUYARSIZLAŞMA KARŞISINDA ULUSLARARASI SİVİL TOPLUMUN DURUMU/ROLÜ, İŞBİRLİĞİ VE DAYANIŞMA OLANAKLARI.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin kabulü ve insan haklarının evrenselliği fikri insanlığın büyük bir kazanımıdır. Ne var ki Evrensel Bildirge'nin kabulünün 60. Yılı'nda tüm dünyada başta yaşam hakkı ve işkence yasağı alanlarında olmak üzere ağır insan hakları ihlalleri yaşanmakta, toplumların insan haklarına yönelik duyarlığında da ciddi bir aşınma görülmektedir.

Bu kaygı verici gelişmenin aslî sorumlusu devletlerdir. Ancak devletler üçüncü şahısların hak ihlallerinden de sorumludur.

Bununla birlikte uluslararası sivil toplum ve insan hakları savunucuları, tüm sorumluluğu devletlerin üzerine yıkarak kolaycı bir yaklaşım içine girmemeli, söz konusu gelişmede rolü olabilecek eksiklik ve yetersizliklerini de sorgulamalıdır.

Her şeyden önce hak temelli örgütlerde görülen insan haklarına yönelik bütünlüklü bakış eksikliği örgütlerin birlikte mücadelesinin önünde engel teşkil etmektedir. Farklı alanlarda çalışanlar, kendi alanlarında meydana gelen ihlallerin kaynağının aynı olduğu gerçeğini gözden kaçırabilmektedir.

İnsan hakları örgütlerinin hem kendi içinde ve hem de diğer örgütlerle iletişim, dayanışma, bilgi/ veri paylaşımı ve eşgüdüm sorunu vardır. Bu durum mücadelenin etkisizleşmesine ve duyarlılıklarda aşınmaya dolaylı olarak yol açmaktadır.

İnsan hakları örgütleri hem kendilerine hem de topluma yönelik farkındalık ve eğitim çalışmalarını geliştirmeli ve güçlendirmelidir. Bu çalışmaların uluslararası deneyim ve bilgi paylaşımlarını da içerecek biçimde gerçekleştirilmesinde fayda vardır.

Devletlerin hak ihlallerini meşrulaştırma çabaları karşısında içinde bulunduğumuz yeni küresel sosyoekonomik koşullarda insan hakları savunucularının bu koşulları göz önüne alarak hem ulusal hem de uluslararası çapta toplumsal kesimlerin duyarlılığını diri tutacak yeni, ortak ve etkin bir dil geliştirmesine ihtiyaç vardır.

Proje temelli çalışma planlama, hesap verebilirlik, şeffaflık, sonuca ulaştırma ve sürdürülebilirlik gibi konularda insan hakları örgütlerinin yeteneklerini geliştirmekle birlikte rekabetçilik, mücadelenin belli kulvarlar içine hapsedilmesi, örgütlenmenin zayıflaması, aktivizmden uzaklaşma gibi sorunlara yol açabilmektedir.

Proje temelli çalışma bir yandan fon kaynaklarının kendi gündemlerini insan hakları örgütlerine dayatabilirken diğer yandan pek çok hak temelli örgüt için varlık nedeni haline gelebilmektedir.

Uluslararası işbirliği ve dayanışmanın geliştirilmesi ve güçlendirilmesinde her türlü hiyerarşik söylem ve yaklaşımlardan kaçınılmalı, eşitler arası ilişki kurulmasına dikkat edilmelidir.

Teknolojinin kullanılması ve çalışma ağlarının oluşması bir yandan hak temelli örgütlerin ulusal ve uluslararası planda işbirliğini güçlendirmesinin bir aracı iken bu araç aynı zamanda sorun alanına/ hak ihlallerine doğrudan ve aktif müdahaleyi

engelleyici bir rol de oynayabilmektedir (Sanal âlemde oturduğumuz yerde aktivist olduk).

İnsan hakları örgütlerinin devletler, hükümetler ve devletlerarası/üstü kuruluşlardan bağımsızlığı titizlikle korunmalıdır.

Küresel boyutta yaşanan hak ihlalleri ve duyarsızlaşma karşısında insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için hak temelli örgütlerin ulusal ve uluslararası ölçekte işbirliği ve dayanışması bir zorunluluktur: Guantanamo, Darfur, iklim değişikliği ve çevresel yıkım, mültecilik, silahsızlanma vb. başlıklarda ortak kampanyalar yapmak, eşzamanlı eylemler gerçekleştirmek, bilgi ve deneyim paylaşımını sağlayacak ağlar oluşturmak bunlardan bazılarıdır.

İnsan hakları mücadelesini ve aktivizmini toplum nezdinde görünür kılacak ve duyarlılığı artıracak tüm barışçıl gösteri, yürüyüş, etkinlik, protesto ve basın açıklaması yapabilmenin önündeki yasal, idarî ve pratik her türlü engel kaldırılmalıdır.

Önemli bir konu olan insan hakları ihlallerinin ve duyarsızlıkların artışında rolü olan evrensel ve bölgesel uluslararası kurumlarla hak temelli örgütlerin kurduğu/kuracağı ilişkilerin niteliği üzerine kapsamlı bir tartışmaya ihtiyaç vardır. Atölye çalışmasında bu tartışmaya yeterli zamanı bulamadık.

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ
HUMAN RIGHTS ASSOCIATION

Tunalı Hilmi Caddesi No. 104/4, Kavaklıdere / ANKARA
Tel: +90 312 466 49 13-14 Tel/ Faks: +90 312 425 95 42
www.ihd.org.tr - posta@ihd.org.tr

TÜRKİYE İNSAN HAKLAR VAKFI
HUMAN RIGHTS FOUNDATION OF TURKEY

Akbaş Mahallesi Sarıca Sokak No:7/1 Altındağ / Ankara
Tel: +90 (312) 310 66 36 Faks: +90 (312) 310 64 63
www.tihv.org.tr - tihv@tihv.org.tr

10. Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı
İsveç Kızıllaç Örgütü'nün
Katkılarıyla Düzenlenmiştir.